

## Együttélők

**A** legkezdetlegesebb államalakulatokhoz is települések állandó rendszere szükséges. Ezek között munkamegosztás. Ez biztosítja a településeken élő közösségek létfenntartását, táplálkozását, ellátását iparcikkkel. És az „állam” biztosítja a különböző termékek cseréjét, forgalmát. Ehhez tartozik: megfelelő út és közlekedési rendszer. A településekből politikai szervezet úgy jön létre, hogy e közösségek fölött állandó adminisztráció, az adminisztrációt segítő jelrendszer vagy írásbeliség alakul ki. Bármily kezdetleges is. Az európai államok születéséről alapismeretek ezek a 20. század végén.

### I.

A 9. század Európájának valóságos birodalmi és bizánci és a frank birodalom. Példájuk mutatja: egy államhatalom kiterjeszkedése, annak rögzülése nagyon is attól függ, hogy a különböző területek belső fejlődése, az ott élő etnikumok termelési, munkamegosztásbeli szintje eléri-e az állandó hatalomra szervezhetőség fokát. Amennyiben nem, ezen területeket időlegesen meg lehet hódítani, fölöttük vendégnépekkel és a birodalom más területeiről hozott katonasággal fenntartást lehet kiépíteni. De tartós állami-politikai rendszert nem.

A Kárpát-medencében, Pannóniában, a mai Dunántúlon a frank birodalom ilyen véghegyei alakultak ki. Az itt élő más népek időről időre alkothattak kisebb központokkal adott területekre kiterjeszkedő hatalmi övezeteket. Hajthattak végre hadjáratokat, hódoltathattak. Végigszágulottak lakatlan területek százkilométerein, s ahol találtak éppen ott tartózkodó népeket, azokkal megütözköztek; ha győztek, megsarcolták őket. S ha volt erejük, netán évtized múlva ismét visszatérhettek. Ezer évet kellett várni, hogy nyomukba modernül ható államhatárokat rajzoljanak a térképre romantikus, nemzeti határok huzogatását kedvelő történészek. Visszamenően. S teremtettek a térképre államhatalmokat, birodalmakat, fejlett adminisztrációval összefogott „nemzeteket”. Valójában: e területeken nem alakult ki a munkaszervezet olyan színvonalra, amelyre egy nagy kiterjedésű, állandó jelleggel összefogott politikai alakulat vagy netán birodalom épülhetett volna.

A magyarság társadalmi munkaszervezete is ilyen színvonalon állt, amikor a Kárpát-medencébe érkezett. Az állattartó, rabló, de már földművelést is űző törzsek itt rekedtek az „avarok pusztáin”. Csak fokozatosan vették birtokba a Kárpát-medencét. Mindaz, amit középkori magyar államnak szokás nevezni, több évszázados folyamat eredménye. Szent Lászlónak (1077–1095) a honfoglalás után majd két évszázaddal még vaszigorú törvényekben kellett a megtelepedett nép állandó, mindennapos együttélésének kereteit, a család, a tulajdon, a csereszervezet állandóságának biztosítékait kimondania. A magyar történetírás régi kedves eszméje, hogy az így létrehozott állam a „magyarok” állama volt. Kétségtelen: a szervező erő a magyar törzsi arisztokráciából kiemelkedő uralkodó réteg. De: szerintünk a Kárpátokkal övezett, a 11. századra már működő állam kiépülésének alapja mindazon, évszázadok óta itt lakó, korábban tartós államszervezetekbe nem tömörült népelemeknek (avar pásztoroknak, germán néptörzdeknek, szláv földműves vagy szolgált iparosoknak) terméke is, akik a Kárpát-medence immáron politikai biztonsággal védett kereskedőútjain cserélve termékeiket a 10–11. században e területen éltek.

### II.

Már az írás nélküli társadalmak gondolkodásában él a foglalat elsőbbségének érve: aki adott területen, Európa még hiányosan lakott pusztaságain és hegyein előbb élt, annak a *szokásjog* értelmében előnye volt másokkal szemben. De tudjuk: a soha nem kodifikált szokásjog inkább csak eszmei támasz volt, amelyet a régi területükről egyszerűen kiszorított vagy talán elvándorolt népelemek e visszafoglaláshoz teremtettek. Területek nem a „jog” alapján cseréltek gazdát.

A területhez való jog újabb formái a középkori államalakulatok, a feudális királyságok korában keletkeztek. A feudális *uralkodók házasságai* vagy éppen *hódításai* révén mondották ki „jogaikat” adott területekre és e régebben vagy korábban ott lakók feletti uralomra.

A polgári államalakulat igyekszik rendezett együttélési viszonyokat teremteni, s amit a maga normái szerint rendben lévőnek talál, arra kitárlja a „történeti jogosság” eszméjét. Ők már az államot alkotott közösség jogát keresik az immár szervezett katonasággal is védett, pontosan körülhatárolt területhez. Már nem a feudális uralkodók hódításaira, házasságaira hivatkoznak, hanem a jelenlegi államot lakó népek *elsőbbségi betelepülésére*, netán *civilizatorikus* „*államszervező*” eredményeire. A kor már rendelkezik történeti ismeretekkel. Hivatkozásaiban él és vissza is él a történelemmel. Él a történeti ismeretekkel, amikor tudja, hogy az „első foglalat” jogán szinte senki nem formálhat jogot a maga államterületére. A magyarok éppúgy „kérhették volna” a steppevidék pusztaságait – elsőbbségi település alapján – magukhoz tartozónak, mint ahogy a Kárpát-medencében élt germánok is számlát nyújthattak volna be akár az őket követő szlávoknak vagy az ide települő magyaroknak. S mindannyiuknak a rómaiak. És így tovább. Visszaél a történeti ismeretekkel a korszak, amikor

kialakítja a *kontinuitás*, a folytonosság eszméjét. Két értelemben is. Először: bizonyítandó, hogy azt a földet folyamatosan ugyanaz az etnikum, dákok, románok, szlávok vagy éppen hunok-magyarok lakták volna. Másodsor: bizonyítandó, hogy azon a területen mindig is megvolt az állami és politikai élet folytonossága. Így teremtette a történeti mítosz a hun birodalom és a magyar állam folytonosságát, illetve örökségét; a dákoromán állami folytonosságot; és teremtette a morva-szláv birodalom mítoszát is. Az ezer év előttről rajzolt államhatárok szinte centiméterre egyeznek a jelen külpolitikai helyzetének változásával, illetve a rajzokedvű történész „politikai” érzékelésével. 1919-ben a morva birodalomhoz rajzolták a születő Csehszlovák Köztársaság keleti határán a ruszinszlovák területeket, majd az 1945 utáni új nacionalista hullámban ugyanezt a térképvonalat – a mai határoknak megfelelően – néhány centivel nyugatabbra tolták.

A történeti jog természetesen nem valós jog. Ideológia. A valós jog ezekben az államnemzeti harcokban a fegyverek és a nemzetközi diplomáciában elért sikerek joga volt. Ezekre alapultak az első világháborús békerendezések és ezekre az 1938–1941 közötti területrevíziók is. Az, hogy a történészek mit tudtak bizonyítani – ki települt meg először azon a földön vagy ki szervezett először államalakulatot –, az államhatárok kijelölésében igazán kevés szereppel bírt. A történeti jog az éppen aktuális „nemzeti” igények megjelenési formája. Valós funkciója, hogy éltesse a társadalomban a jelenlegi lakhelyhez való jognak a tudatát, vagy pedig felkeltse – éppen a szomszéd népekkel szemben – az aspiráció jogosságának gondolatát.

A történeti jog magformálása tehát nem a népből származik. Az állami-kulturális élet adminisztrátoraiban, vezetőiben, az értelmiségi középosztályban alakult ki. Az ő lelkét terhelik mindazok a történeti jogi heccelések, amelyek azután kiterjednek díszes kiadványok, műsorok, folyóiratok révén a társadalom egészére. Az értelmiségi középosztály a közösségi élet nélkülözhetetlen alkotója. Volt és ma is az. Hivataltól a nemzeti kultúra ápolója. De elveszti értelmiségi jellegét s állami hivatalnok marad csupán, ha közösségi hasznosságát annak bizonyításában látja: a társadalmi fejlődés célja „örök nemzeti célok” elérése. S hogy az volt ezer évvel ezelőtt és az a jövőben is.

### III.

A marxizmus igyekezett úrrá lenni ezen az örökségen. A második világháború után a térség országaiban egy monolit szocializmuskép vált uralkodóvá. Tudjuk, a személyi kultusz antidemokratikus politikájának tartozéka volt, hogy nem engedte a nemzeti sajátosságokat a felszínre törni. De az a szocializmus-kép vissza is szorította a térség államaiban a generációkon át gondolkodásba hagyományozódott nacionalizmusokat. A romantikus magyar kontinuitás-tudatot éppúgy, mint a románt, a szlovákot. Ez ténykérdés. Megválaszolásra váró tudományos kérdés viszont: hogyan történhetett, hogy az 1960-as évektől ezek a polgári ideológiák újraéledtek? 1956 februárja, a XX. kongresszus felszakította ezt a monolit képet. Azóta hangsúlyozzuk a szocializmus építésében a nemzeti sajátosságok szerepét. De: mindennek feltétlenül együtt kell járnia azzal, hogy a nemzeti magabiztosság pótelemét, romantikus polgári kontinuitás elméleteket melegítsünk fel? ... Kérdések marxistákhoz – szomszédainkhoz és magunkhoz egyaránt... Gondolkodásunk hozzászólt a polgári ideológiák bírálatahoz. Azt mondjuk: a társadalmi-gazdasági bizonytalanságot a polgári társadalmakban nemzeti érvrendszerekkel takarják el. Ismét tudományos kérdés: térségünkben miért van szükség, és szükség van-e valós helyett romantikus nemzeteszemlékre? Vajon milyen indíttatásból teszik félre képzett történészek mindazt, amit a marxizmus államról, etnikumról, nemzetéről tanít?...

### IV.

A magyar történész hallgat. Fél, hogyha elmondja véleményét – nem „nemzeti” haraggal, csak holmi szakma-gyakorlóként – 11–13. századi dülönevekről, honfoglalás kori temetőkről, neve megbélyegzett nacionalisták listájára, tán a diplomáciatörténet lapjaira is kerülhet. Fél attól, hogy talán szűkebb közösségének, a magyarság szomszédában élő részeinek is rosszat tesz. Suttogó beszédek kollégák között a kisantant rémének feléledéséről. Fél saját szakmai lelkiismeretéről is, mivel jelentősebb újabb kutatásai nincsenek. A kor középkor kutatási szervezete szétesett Magyarországon az elmúlt évtizedekben. A történeti Magyarországot kétharmada kívül esik a mai határokon és ezzel a kutatás határain is. Az itthoni középkori feltárásokat az esetlegesség jellemzi. Szerencse, ha helyi műzeumba középkorkutató kerül. Ugyanakkor hatalmas pénzék évfordulóra, legújabb kori emlékmúzeumokra. Középkorkutatói utánpótlás nincs. Kevés a pozitív, szorgos, szívós napi szervezőmunka. Pedig a magyar kultúrpolitika nem várja a középkorkutatástól politikai-ideológiai tézisek követését. Nincs iniciált vagy sugallt álláspont településről, etnikumról. Nem „politika” arról írni Magyarországon, ki, mikor, hol lakott; honnan, hová vándorolt be; s kit mely tájakra helyeznek a településtörténészek, régészek. Oda nem figyelés? Vagy egy korábbi korszak nehézségi ereje hat?... A díszes képekkel, térképekkel kísért kiadványok számunkra csak *szakmai* kihívások. Erős kihívások. Mi így gondoljuk.

**GLATZ FERENC**